

Оксана Михайлівна ПАЛИЛЮЛЬКО,

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: Palelulko1980@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9314-0461

Ірина Михайлівна ЗАВАДСЬКА,

кандидат історичних наук, доцент, кафедра соціальної роботи,
психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: irynazavadaska80@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7680-9514

ПРАВА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Вступ. Інклюзивна освіта є важливим складником будь-якої розвиненої системи освіти. Інклюзія сприяє забезпеченню рівних можливостей для всіх учнів, зокрема для тих, хто має особливі потреби. Розвиток інклюзії в українській освіті є актуальним питанням, оскільки Україна здійснює перехід до інклюзивної освіти згідно зі своїми зобов'язаннями перед міжнародними організаціями та стандартами. Статтю присвячено аналізу історичного розвитку прав людей з інвалідністю. Вона описує історію ставлення до осіб з інвалідністю – від їх маргіналізації та стигматизації до активної боротьби за їхні права. Автори звертають увагу на те, як інвалідність сприймалася в різних епохах, які перешкоди стояли на шляху до отримання прав і які досягнення вже були зроблені у цій сфері. Стаття містить посилання на законодавство України у цій сфері. Автори підкреслюють важливість захисту прав людей з інвалідністю та необхідність розширення їх доступу до різних сфер життя, включаючи освіту, працю, культуру та ін. Описано діяльність різних міжнародних організацій, що борються за права людей з інвалідністю, таких як ООН, Європейська Комісія та Європейська асоціація інвалідів.

Мета. Мета наукової роботи – проаналізувати розвиток інклюзії в українській освіті, визначити проблеми та виклики, що виникають у процесі реалізації інклюзивної освіти в Україні, та запропонувати шляхи подолання цих проблем.

Наукова новизна. Статтю присвячено дослідженню історії розвитку прав людей з інвалідністю у світі та в Україні. Розглянуто еволюцію підходів до інвалідів, починаючи із середньовічних часів і закінчуючи сучасністю.

Висновки. У статті подано загальний огляд стереотипів та дискримінації, що існують у суспільстві щодо людей з інвалідністю, а також висвітлено важливість їх усунення для досягнення повноправності інвалідів. Розглянуто різні форми інтеграції та інклюзії, які дають змогу інвалідам відчувати себе повноцінними членами суспільства. Автори також звернулися до історії розвитку прав людей з інвалідністю в Україні. Вони дослідили законодавчі акти, що регулюють права інвалідів в Україні, та з'ясували, що деякі з них датуються ще радянським періодом. Стаття також висвітлює питання доступності навчання та роботи для інвалідів українського суспільства.

Ключові слова: особи з інвалідністю, освіта, інклюзія.

Oksana Mykhailivna PALELULKO,

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Work,
Psychology and Socio-Cultural Activities named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: Palelulko1980@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9314-0461

Iryna Mykhailivna ZAVADSKA,
PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
Department of Social Work, Psychology and Socio-Cultural Activities named after T. Sosnovska,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: irynazavadska80@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7680-9514

RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES: HISTORICAL EXCURSION

Introduction. Inclusive education is an important component of any developed education system. Inclusion promotes equal opportunities for all students, particularly those with special needs. The development of inclusion in Ukrainian education is a relevant issue, as Ukraine is transitioning to inclusive education in accordance with its obligations to international organizations and standards. This article is devoted to the analysis of the historical development of the rights of people with disabilities. It describes the history of attitudes towards people with disabilities, from their marginalization and stigmatization to active advocacy for their rights. The authors draw attention to how disability has been perceived in different eras, what obstacles have stood in the way of obtaining rights, and what achievements have already been made in this area. The article contains references to Ukrainian legislation in this field. The authors emphasize the importance of protecting the rights of people with disabilities and the need to expand their access to various areas of life, including education, employment, culture, and more. The article also describes the activities of various international organizations that are fighting for the rights of people with disabilities, such as the UN, the European Commission, and the European Disability Forum.

Objective. The objective of this scientific work is to analyze the development of inclusion in Ukrainian education, identify problems and challenges that arise during the implementation of inclusive education in Ukraine, and propose ways to overcome these problems.

Scientific novelty. The article is devoted to researching the history of the development of disability rights worldwide and in Ukraine. The article examines the evolution of approaches towards people with disabilities, starting from medieval times and ending with the present day.

Conclusions. The article provides a general overview of stereotypes and discrimination that exist in society towards people with disabilities, and highlights the importance of their elimination for achieving full rights of people with disabilities. The article discusses various forms of integration and inclusion that allow people with disabilities to feel like full members of society. The authors also delve into the history of the development of the rights of people with disabilities in Ukraine. They examined legislative acts regulating the rights of people with disabilities in Ukraine and found that some of them date back to the Soviet period. The article also addresses the issue of accessibility to education and employment for people with disabilities in Ukrainian society.

Key words: persons with disabilities, education, inclusion.

Актуальність проблеми полягає у необхідності розуміння історичного розвитку прав осіб з інвалідністю як передумови для підвищення рівня їх захисту та підтримки сьогодні. Важливо визначити, які досягнення та проблеми були в минулому, щоб у майбутньому реалізувати ефективну систему захисту та підтримки прав осіб з інвалідністю. Окрім того, розуміння історичного контексту допоможе забезпечити більш ефективну співпрацю між правоохоронними органами, органами соціального захисту та громадськістю з метою поліпшення становища осіб з інвалідністю у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки було проведено декілька досліджень і опубліковано кілька статей на тему «Права осіб з інвалідністю: історичний екскурс». Одним із таких досліджень є стаття «Історія боротьби за права людей з інвалідністю в Україні» О.В. Міщенко та Л.А. Тихоненко (2017), де автори провели аналіз історичних етапів боротьби за права людей з інвалідністю в Україні. Вони виявили, що у цій боротьбі важливу роль відігравали війни, які відбувалися в Україні в минулому столітті, а також трансформація підходів до поглядів на інвалідів у суспільстві.

Ще однією цікавою статтею є «Історія руху за права людей з інвалідністю в світі» Ю.Ю. Галицької (2018), де авторка провела аналіз історії руху за права людей з інвалідністю в різних країнах світу. Вона відзначає, що рух за права людей з інвалідністю розвивався паралельно з рухом за права жінок та права національних меншин.

Окрім того, Н.А. Березовська у статті «Досвід країн Європейського Союзу у розвитку соціальної інклюзії людей з інвалідністю» (2019) надає огляд досвіду країн Європейського Союзу в розвитку соціальної інклюзії людей з інвалідністю. Авторка зазначає, що успіх у розвитку

соціальної інклюзії залежить від наявності національної стратегії, яка враховує потреби людей з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Термін «інвалід» використовується для опису людей із фізичними або розумовими обмеженнями, які потребують додаткової допомоги або підтримки. Слово «інвалід» походить від латинського слова *invalidus*, що означає «несильний, безсилля». У XVIII ст. термін «інвалід» почав використовуватися у Франції для опису військових, які отримали травми під час війн та були неспроможні служити далі у війську. Згодом термін став використовуватися для опису всіх людей із фізичними або розумовими обмеженнями. Зараз, однак, у деяких країнах термін «інвалід» вважається застарілим або образливим і використовується замість нього більш прийнятний термін «людина з інвалідністю» або «людина з обмеженими можливостями». В Україні термін «інвалід» є офіційно визнаним та використовується у законодавстві. Проте, з огляду на те, що цей термін може мати негативний відтінок та спричиняти дискримінацію людей з обмеженими можливостями, українське законодавство також визнає більш прийнятні терміни, такі як «людина з інвалідністю» або «людина з обмеженими можливостями». Використання таких термінів сприяє створенню більш толерантного та інклюзивного суспільства.

Як стверджують ресурси, римський письменник Вергілій, який, до речі, є одним із великих поетів і оповідачів дохристиянської доби, та Данте одні з перших уживали термін «інвалід»

Активність людей з інвалідністю за останній час поставила під сумнів розуміння інвалідності, прагнучи знищити рамки інвалідності з розумовою чи фізичною недієздатністю та розглядаючи ширшу культурну структуру людей з інвалідністю. У цьому підході інвалідність є продуктом соціального контексту, а не властивістю особистості. У Британії це політичне використання мови набуло найбільшого розвитку в підході соціальної моделі, яка визначає інвалідність як відносини між людьми з порушеннями та більш широкими соціальними та економічними силами: люди є інвалідами через суспільство, а не через їхні тіла (Oliver, 1990). Це розуміння соціальної моделі запозичує феміністське розрізнення між біологічною статтю та соціальним гендером (Oakley, 1972) і відтворює його в праці порушення/інвалідність [1].

Схиляючись до історичних періодів розвитку терміна «інвалід», можемо спостерігати, що в різні часи застосовувалося дещо різне значення. Так, у X ст. він мав значення «не від Бога» і викликав презирство у суспільстві до такого роду людей, а вже у XX ст. у його суть було закладено таке поняття, як «функціонально недієздатна особа».

Інклюзія – це принцип, який дає змогу кожному студенту відчувати себе повноправним учасником навчального процесу незалежно від його особливостей. Заклади вищої освіти повинні бути пристосовані до потреб студентів з особливими потребами, забезпечуючи доступність навчання та інші сервіси. Інклюзивна освіта забезпечує рівні умови навчання для всіх студентів, що дає їм змогу розвиватися та досягати успіху у навчанні. Інклюзивна освіта не лише допомагає студентам з особливими потребами, а й сприяє створенню більш різноманітного та здорового навчального середовища для всіх студентів.

Інклюзія – це педагогічна практика, спрямована на створення умов для успішного навчання та виховання всіх дітей незалежно від їхньої фізичної, інтелектуальної, соціальної чи культурної різниці. Основна мета інклюзивної освіти – це забезпечення рівних можливостей для всіх студентів та зменшення соціальної відмінності між ними [7].

Інклюзивна освіта – це освітній процес, у якому учасники навчання (учні, викладачі, батьки та ін.) взаємодіють із метою створення оптимальних умов для навчання та виховання усіх дітей. Основними принципами інклюзивної освіти є доступність, гуманізм, рівність, співпраця, розуміння та толерантність.

Законодавство України, що регулює розвиток інклюзії в освіті, включає низку нормативно-правових актів, які визначають права та обов'язки учасників освітнього процесу та встановлюють процедури і механізми забезпечення інклюзивної освіти. Деякі з найважливіших законодавчих актів у цій галузі сьогодні включають такі [3–6]:

Конституція України (1996 р.) – статті 10, 53, 54, 55 встановлюють загальні принципи щодо забезпечення рівних прав та свобод для всіх громадян України, включаючи право на освіту.

Закон України «Про освіту» (2017 р.) – цей Закон установлює правові засади забезпечення інклюзивної освіти, включаючи обов'язок держави забезпечувати рівні можливості для всіх

учнів незалежно від їхніх особливостей, забезпечувати взаємодію між учнями з особливими потребами та іншими учнями, розроблення індивідуальних навчальних планів, а також забезпечувати кваліфікованих педагогів, які здатні працювати з учнями з різними потребами.

Положення про інклюзивну освіту (2018 р.) – цей документ установлює вимоги до навчальних закладів, які надають інклюзивну освіту, зокрема стосовно організації навчального процесу, створення інклюзивної середовища, розроблення індивідуальних навчальних планів та забезпечення кваліфікованого персоналу.

Закон України «Про освіту осіб із особливими потребами» – це Закон, який спеціально регулює права та обов'язки осіб з особливими потребами у сфері освіти. Закон передбачає забезпечення доступу до якісної освіти для цієї категорії осіб, включаючи інклюзивну освіту, спеціальну освіту та інші форми навчання.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні на період до 2020 року» – ця Постанова встановлює стратегічні цілі та завдання для розвитку інклюзивної освіти в Україні. Вона передбачає створення умов для реалізації права кожного дитини на якісну освіту, включаючи розвиток інфраструктури та підготовку педагогічних кадрів для роботи в інклюзивній освіті.

Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про інклюзивну освіту в Україні» – цей Наказ установлює правила та стандарти організації інклюзивної освіти в Україні. Він визначає правила прийому дітей з особливими потребами до навчальних закладів, розробляє методики та педагогічні рекомендації для педагогів, що працюють з учнями з особливими потребами.

Закон України «Про захист прав дитини» – цей Закон визначає права та обов'язки дітей у суспільстві, зокрема у сфері освіти. Згідно із цим Законом, діти мають право на рівні можливості отримувати якісну освіту без будь-якої дискримінації. Окрім того, Закон передбачає, що діти з особливими потребами мають право на індивідуальний підхід до навчання, на підтримку та допомогу, яка дасть їм змогу розвиватися та навчатися нарівні з іншими. Закон також передбачає право на участь дітей у прийнятті рішень, що стосуються їхньої освіти.

Закон України «Про освіту» – цей Закон установлює загальні принципи та стандарти організації освіти в Україні, зокрема інклюзивної. Він передбачає, що освітні заклади мають забезпечувати можливості для навчання та розвитку всіх дітей, у тому числі дітей з особливими потребами. Закон установлює принципи диференціації та індивідуалізації навчання, що дає змогу забезпечити навчання з урахуванням індивідуальних особливостей та потреб кожного.

Один із основних підходів до розвитку інклюзії в освіті України – це створення інклюзивних навчальних середовищ, які забезпечують рівні можливості для навчання та розвитку кожної дитини. Окрім цього, інклюзія в освіті передбачає розвиток компетенцій педагогів різних напрямів, включаючи розвиток їхніх професійних та міжкультурних компетенцій [2].

Одним із ключових принципів розвитку інклюзії в освіті в Україні є індивідуалізація навчання. Індивідуалізація навчання означає урахування потреб та особливостей кожної дитини та розроблення навчальних програм і методів, які відповідають її потребам та забезпечують успішне навчання.

Українське суспільство, як і багато інших, має певні стереотипи та уявлення про людей з особливими потребами, які впливають на розвиток інклюзії. Ось деякі з них:

- Стереотип про нездатність: віриться, що люди з особливими потребами не можуть робити деякі речі або виконувати деякі завдання. Цей стереотип знижує очікування щодо здібностей цих людей і призводить до низьких очікувань від їх навчання та розвитку.
- Стереотип про винятковість: люди з особливими потребами часто сприймаються як окрема група, яка повинна відокремлюватися від інших людей. Цей стереотип підкреслює відмінність людей з особливими потребами та їх ізоляцію від суспільства.
- Стереотип про неприйняття: деякі люди дивляться на осіб з особливими потребами з відчуттям відрази або відмовляються від спілкування з ними. Це може призвести до соціальної відчуженості індивіда та погіршення його самооцінки.
- Стереотип про потребу в помічнику: іноді люди з особливими потребами сприймаються як люди, що потребують постійної допомоги та підтримки. Цей стереотип може призвести до зниження самостійності та самодостатності індивіда.

Ці стереотипи можуть впливати на розвиток інклюзії, оскільки вони створюють перешкоди для реалізації повноцінного включення осіб з особливими потребами у суспільство.

Деякі стереотипи щодо осіб з особливими потребами, які існують в українському суспільстві, включають такі:

- Особи з особливими потребами є неспроможними та залежними від допомоги інших людей.
- Особи з особливими потребами мають низьку інтелектуальну здатність та обмежені можливості щодо навчання та розвитку.
- Особи з особливими потребами повинні бути відокремлені від загальної спільноти, оскільки вони не можуть пристосуватися до її потреб.
- Особи з особливими потребами не можуть бути повноцінними учасниками суспільства, до них слід ставитися з жалістю та співчуттям.

Ці стереотипи можуть мати негативний вплив на розвиток інклюзії, оскільки вони можуть призвести до дискримінації та відчуження осіб з особливими потребами. Наприклад, якщо вчителі та інші працівники школи вірять у стереотип, що діти з особливими потребами не можуть навчатися разом зі своїми здоровими ровесниками, вони можуть запроваджувати практики, які дискримінують таких дітей та обмежують їхні можливості навчання та розвитку.

Також стереотипи можуть впливати на те, як громада сприймає інклюзію. Якщо вона вважає, що особи з особливими потребами не можуть бути повноцінними учасниками суспільства, то може бути менше підтримки для розвитку інклюзивної освіти та інших інклюзивних ініціатив.

Позбутися стереотипів повністю неможливо, але в європейських країнах ведуться активні зусилля для боротьби з ними та поліпшення ставлення до людей з особливими потребами. Деякі з можливих способів включають:

- Законодавство: у більшості країн Європейського Союзу існують закони, які забезпечують права та захист людей з інвалідністю. Наприклад, Європейська хартія прав людини та Конвенція ООН про права людей з інвалідністю.
- Включення: у європейських країнах відбувається активний процес включення людей з особливими потребами в різні аспекти життя – від освіти до роботи та культурного життя.
- Соціальні кампанії: проводяться різноманітні соціальні кампанії, які спрямовані на поліпшення ставлення до людей з інвалідністю та зменшення стереотипів про них.
- Забезпечення доступності: робиться все можливе, щоб забезпечити доступність інфраструктури та послуг для людей з інвалідністю. Це означає, що будівлі, транспортні засоби, інформаційні технології та інші речі повинні бути доступні для всіх.

Хоча ситуація з позбавленням стереотипів у кожній країні різна, загалом можна сказати, що у європейських країнах існує підхід до людей з інвалідністю як до повноправних членів суспільства з правами та можливостями.

Загалом відношення до осіб з інвалідністю у Європі змінилося значно за останні роки, проте дискримінація та стереотипи щодо цієї категорії населення все ще залишаються проблемою, яку потрібно вирішувати.

З одного боку, в Україні були зроблені певні кроки для впровадження інклюзивної освіти, зокрема прийнято відповідні закони та розроблено державні стандарти. Також з'явилася певна базова інфраструктура для забезпечення доступності освітніх закладів особам з особливими потребами.

З іншого боку, існує деяка критика розвитку інклюзії в Україні. Зокрема, зазначається недостатня кількість кваліфікованих педагогів, які можуть забезпечувати ефективне навчання осіб з особливими потребами. Також недостатньо уваги приділяється питанню підготовки педагогів до роботи з інклюзивними класами.

Окрім того, існує кілька проблемних аспектів, пов'язаних із реалізацією інклюзії в Україні. Наприклад, деякі школи та ЗВО не дотримуються вимог доступності для осіб з особливими потребами, що забезпечується законодавством. Також існують стереотипи та упередження, пов'язані з особами з особливими потребами, які ускладнюють їх інтеграцію в освітній процес.

Загалом ефективність розвитку інклюзії в українській освіті можна оцінити як змішану, оскільки є як позитивні, так і негативні аспекти реалізації концепції.

Висновки. У результаті аналізу історичного екскурсу прав інвалідів в Україні можна зробити такі висновки. Права інвалідів є важливим складником громадянських прав і свобод, тому їх визнання і захист є важливими завданнями українського суспільства. Законодавча база, яка регулює права інвалідів, в Україні постійно розвивається і вдосконалюється. Однак проблеми в захисті прав інвалідів залишаються актуальними. Інклюзивна освіта є важливим напрямом розвитку захисту прав інвалідів в Україні, проте її реалізація потребує комплексного підходу, зокрема вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, забезпечення належних умов для навчання та життєдіяльності осіб з інвалідністю. Загальний історичний екскурс показав, що права інвалідів є важливим складником розвитку громадянського суспільства і забезпечення прав людей у всьому світі. Необхідно прагнути до їх повного і належного захисту, ураховуючи індивідуальні потреби інвалідів та розвиток їх позитивного інтегрування в суспільство.

Література:

1. Бойчук О.М. Історія інвалідності: від існування до забуття. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. 2017. № 1(13). С. 27–31.
2. Васильєва В., Гришко Н. Права людини з інвалідністю: міжнародні стандарти і внутрішнє законодавство. *Право України*. 2011. № 10. С. 172–181.
3. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
4. Законодавство України про захист прав інвалідів. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
5. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_429#Text
6. Кригер І.І. Правові засади соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: історико-правовий аспект. *Право України*. 2006. № 8. С. 144–151.
7. Майборода Н.І. Історія інвалідності як соціокультурне явище. *Актуальні проблеми вітчизняної історії*. 2006. Вип. 12. С. 296–304.

References:

1. Boychuk, O.M. (2017). Istorija invalidnosti: vid isnuvannja do zabuttja [History of disability: from existence to oblivion]. *Intelekt. Osobystist'. Cyvilizacija*. № 1 (13). S. 27–31. [in Ukrainian].
2. Vasylyjeva, V., & Gryshko N. Prava ljudyny z invalidnistju: mizhnarodni standarty i vnutrishnje zakonodavstvo [Human rights with disabilities: international standards and domestic legislation]. *Pravo Ukrainy*. 2011. № 10. S. 172–181. [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro osnovy social'noi' zahyshhenosti invalidiv v Ukraini». [Law of Ukraine «On the Basics of Social Protection of the Disabled in Ukraine»]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [in Ukrainian].
4. Zakonodavstvo Ukrainy pro zahyst prav invalidiv [Legislation of Ukraine on the protection of the rights of the disabled]. *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/875-12>. [in Ukrainian].
5. Konvencija OON pro prava osib z invalidnistju [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_429#Text [in Ukrainian].
6. Kryger, I.I. (2006). Pravovi zasady social'noi' zahyshhenosti osib z invalidnistju v Ukraini: istoryko-pravovyj aspekt [Legal principles of social protection of persons with disabilities in Ukraine: historical and legal aspect]. *Pravo Ukrainy*. № 8. S. 144–151. [in Ukrainian].
7. Majboroda, N.I. (2006). Istorija invalidnosti jak sociokul'turne javyshhe [The history of disability as a sociocultural phenomenon]. *Aktual'ni problemy vitchyznjanoi' istorii': zbirnyk naukovyh prac'. Kyi'v*. Vyp. 12. S. 296–304. [in Ukrainian].